

To Fjälur

KÄNSÖ

1818—1968

Det är i år 150 år sedan Känsö karantänsanstalt stod färdig. Ön med dess anläggningar är idag utbildningsanstalt och ytterförläggning för Göteborgs Kustartilleriförsvär. Denna skrift innehåller en kort historik över Känsö under perioden 1818-1968, redogörelse för nuvarande förhållanden samt minnesbilder m m från några kustartilleristers tjänstgöring på ön. Skriften riktar sig till dem som har ett allmänt intresse för det unika kulturminnesmärke, som Känsö utgör, och till den personal ur kustartilleriet, som haft eller har sin tjänstgöring förlagd dit.

Göteborg i juli 1968

Birger Björnsson

Försvarsområdesbefälhavare och

Kustartilleriförsvarschef

I n n e h å l l s f ö r t e c k n i n g

Känsö som karantänsanstalt och kustartilleriets förläggning	Sid 1
Minnesbilder nedtecknade av några kustartille- rister	Sid 10
Ungdomsutbildning på Känsö	Sid 17
Känsö flora	Sid 19

KÄNSÖ SOM KARANTÄNSANSTALT OCH KUSTARTILLERIETS FÖRLÄGGNING

K a r a n t ä n s s y s t e m e t

Krig, missväxt och farsoter har varit mänsklighetens följeslagare och gissel. På 1300-talet härjades Europa av "digerdöden". Sjukdomen kom sjövägen över Medelhavet. Erfarenheterna från denna pestepidemi jämte det ständigt överhängande hotet om farsoter utvecklade i södra Europas hamnstäder åtgärder mot sjukdomar. Sjöfarande och resande till lands från pestsmittad eller misstänkt ort tvingades av städernas myndigheter att stanna viss tid utanför hamn eller stadspört med sina varor. Inträffade inga sjukdomsfall under denna tid, ansågs resenärerna och deras varor ofarliga. De fick då anlöpa hamn eller komma innanför stadsmurarna. Detta förfarande är grunden för karantänssystemet.

Venedig anlade i början av 1400-talet den första karantänsanstalten på Öarna vid inloppet till staden. Stadens styrande utfärdade regler för karantän och epidemibekämpning. Stränga straff utdömdes vid överträdelser. Venedigs karantänregler blev förebild för det övriga Europa.

Karantänstiden var till en början fyrtio dygn. "Karantän" kommer av italienskans "quaranta", som betyder fyrtio. Att man bestämde sig för denna tid lär ha sammanhängt med kyrkans bestämmelse, att det krävs fyrtio dygn för att renas från synd. Karantänstiden har senare förkortats. "Karantän" har dock bibehållits som begrepp för isoleringstid och övriga åtgärder för att hindra spridning av smitta.

Före vår egen upplysta tid hade man olika hypoteser eller läror rörande de epidemiska sjukdomarnas uppkomst och spridning. Man gjorde tidigt iakttagelsen att smittsjukdomar spreds från en person till en annan. Smittämnet syntes överföras genom direkt beröring av den sjuke, hans kläder eller sängutrustning. Det konstaterades emellertid också att folk blev sjuka utan att ha rört vid en sjuk. Smittan måste därför också finnas i luften. Härav följer att porösa varor, t ex kläder, bomullsbalor och pälsverk, även kan innehålla smittfarliga "dunster". Denna doktrin blev seglivad och kom i hög grad att påverka karantänståtgärderna. Först omkring år 1900 blev det klart att kläder etc inte

var smittförande genom "dunster" utan att loppor och löss i plaggen förde smitta vidare.

Iakttagelserna rörande smittsjukdomarnas spridning gav emellertid en grund för bekämpning av epidemier. Det framstod som nödvändigt dels att isolera den sjuke eller misstänkt smittade, dels att söka förstöra smittämnet och hindra det att sprida sig. Karantänsåtgärder krävdes för att nå dessa mål.

För att förstöra smittämnen i luften tillgreps rökning. Det är en gammal tanke att genom rökning rena den "fördärvade" luften. Man trodde att metoden också kunde användas för att rena smittförande porösa varor. Den infördes vid Kängö karantänsanstalt och användes där flitigt bl a under koleraepidemin på 1830-talet. Rökning användes även långt senare. Metoden upphörde i detta sammanhang då det blev känt att kolera sprids genom vatten och inte genom luft.

K a r a n t ä n s v ä s e n d e t i S v e r i g e

De äldsta föreskrifterna om sjökarantän i vårt land tillkom under Johan III:s tid. I början av 1700-talet gjordes för kortare tider Karingön utanför Orust och sedan Kalvsund i Göteborgs norra skärgård till karantänsplatser.

År 1770 förekom pest och andra smittsjukdomar i utländska hamnar, bl a i Polen. En karantänsförordning utfärdades, som föreskrev att karantänsplatser skulle upprättas. På västkusten förlades en sådan till Kängö och kallades "Kängö sund och Vargö håla". Kängö uppfyllde kraven på en karantänsplats. Ön låg nära inloppet till Göteborg, hade goda och skyddade ankarplatser och var obobodd.

Vissa anläggningar byggdes på Kängö, bl a bostad för karantänspersonalen samt ett magasin för rökning av varor. Dessa byggnader finns inte längre kvar. Verksamheten synes ha varit av liten omfattning. Karantänen drogs in 1772. Anläggningarna såldes till privatperson och blev sillsalteri och trankokeri.

K ä n s ö k a r a n t ä n s a n s t a l t i n r ä t t a s.

I början av 1800-talet hade gula febern börjat härja i Sydeuropa. Man räknade med att farsoten skulle spridas norrut. Sverige bedrev en livlig handel med hamnarna i Medelhavet. Inför hotet från gula febern beslöt Kungl Maj:t 1804 att anlägga en permanent karantänsanstalt på Käsö.

En karantänskommission tillsattes under ledning av landshövdingen i Göteborg, som tillika var karantänsbefälhavare på västkusten. I kommissionen ingick bland andra amiralitetsmedicus Pehr Dubb. Kommissionens uppdrag innefattade bl a att planera och anlägga en bestående karantänsanstalt på Käsö.

Pehr Dubb torde med sitt gedigna medicinska kunnande och energi ha varit kommissionens ledande personlighet. Genom hans framsynthet utformades de nya anläggningarna på Käsö enligt principer, som efter våra mått på epidemivård, fortfarande är aktuella.

Med. dr Pehr Dubb.

När kronan 1804 kom tillbaka till Käsö tillhörde de byggnader, brygger m m, som fanns där, sillsalteriet. Anläggningarna övertogs och sådana förändringar gjordes omgående att ön kunde användas för karantän. Karantänspersonal anställdes.

Planering för nya permanenta karantänsbyggnader började samtidigt. Pehr Dubb var medicinskt sakkunnig. Anläggningen blev i färdigt skick unik. Någon direkt förebild torde inte kunna återfinnas. Det karaktäristiska är att husen byggdes på stenkar i vattnet - vart och ett på sin lilla konstgjorda ö. Härigenom nåddes god isolering. Öarna förbands med vindbryggor. Det var Dubbs åsikter, som återspeglas i detta byggnadssätt samt i inredningen. Till det yttre kom byggnaderna på Käsö att uppföras i svensk herrgårdsstil och fick ett gediget och ståtligt utförande.

Käsö karantänsanstalt

Det dröjde emellertid innan byggnationen kom igång. Sverige fick krig och dåliga finanser. Först 1816 började arbetena. Då anlände en arbetsstyrka på 120 man ur Bohusläns regemente. Även civila yrkesmän och arbetare samt kvinnor som hantlangare utnyttjades. 1818 arbetade vid anläggningen en styrka på 60-100 man ur Älvsborgs regemente. Arbetsledare var kapten (sedermera major) Jacob Forsell. Hösten 1818 rapporterade arbetsledaren att karantänsinrättningen var färdig. Kommissionen synade inrättningen och fann allt gott.

Major Forsell blev den förste karantänsbefälhavaren. Till sitt förfo-
gande hade han en karantänsläkare, en karantänskirurg, tjänstemän,
vaktmästare, en underofficer jämte karantänssoldater och matroser.
Vid tider då farsoter härjade eller väntades utökades styrkan med
bl a fartyg ur flottan för bevakning.

Karantänsväsendet sorterade under kommerskollegium. Det var ju smittans spridande via varor, som man främst ville förhindra. 1884 började emellertid medicinalstyrelsen sin tillsyn över karantänsväsendet. 1885 upphörde karantänsbefälhavarinstitutionen på Kängö och anstalten fick en läkare som chef.

Anläggningarna på Kängö.

De byggnader och anläggningar i övrigt, som färdigställdes 1816-18, finns idag i allt väsentligt bevarade (se skiss på denna skrifts baksida).

Karantänsanstaltens centrala och viktiga del var de fyra byggnaderna på sina konstgjorda öar. Två av husen - de största - var magasin avsedda för rökning eller vädring av varor. En skeppslast kunde renas i varje magasin.

Ett hus var pestlasarett. Dubb ville där inte ha stora salar. Sjukrummen fick rymma högst fyra sängar. De sjuka skulle kunna isoleras från varandra. För ventilationen sörjdes noga. Vid mottagning av en pestsjuk skulle följande åtgärder vidtas. Vindbryggorna skulle hissas upp och sjukhuset isoleras. Någon kaj fanns inte. I stället fanns under huset ett valv, dit den sjuke roddes. Liggande i sin koj hissades han upp genom en lucka i golvet. En pestsjuk fick ju icke beröras. I sin koj skulle han sänkas ner i ett badkar och därefter med hjälp av krokare och skärande instrument på långa skaft klädas av. Sjukvårdarna skyddades genom vaxdukskläder och genom att gnida den sjuke med ättika.

Några sjuka i pest eller gula febern kom dessbättre aldrig till Kängö. Ovanstående föreskrifter har inte behövt tillämpas. Enstaka fall av kolera och andra smittsjukdomar har däremot vårdats där. Härvid har möjligheterna att isolera de sjuka varit till nytta.

Den fjärde byggnaden var observationssjukhus. Det var avsett för personer som kunde vara smittade men inte var sjuka, sjukvaktare, arbetare som renade varor m fl. Observationssjukhuset användes flitigt då karantänshandling pågick.

Observationssjukhuset (t v) och pestsjukhuset

Chefshuset uppfördes som en tvåvåningsbyggnad i herrgårdsstil. Det är vitmålat på de tre sidor som vetter mot sjön och rödmålat mot land. Där bodde karantänsbefälhavare, läkare m fl.

En intressant byggnad är parloiren (samtalsrummet), som utgörs av en paviljong vid hamnen. Här kunde de, som låg i karantän, träffa och samtala med anhöriga eller andra besökande eller med anstaltens tjänstemän. De som skulle träffas, kom in i parloiren genom motsatta dörrar. Rummet är delat i två hälfter genom ett järngaller. I anslutning till detta anbringades rönkskärlet och samtalen fördes genom en rökridå.

Verksamheten vid anstalten var tidvis mycket livlig. Ett ganska stort antal personer var anställda, fartyg låg i hamnen och besökande kom. Detta krävde ett vårdshus. 1820 byggdes ett sådant av jaktlöjtnant Rydell, som också blev krögare. Till en början gick rörelsen bra. Under en period av ringa verksamhet vid anstalten gick emellertid Rydell i konkurs. Kronan övertog huset, som blev marketenteri och bostad. Viktor Rydberg bodde här några somrar som informator. Huset kallas idag "Rydellska huset".

På Kängsös högsta punkt byggdes ett utsiktstorn. Härifrån hade man uppsikt över skärgårdshavet och ett bra stycke ut till havs och kunde övervaka att inga fartyg undandrog sig karantän, när sådan var anbefalld. Tornet står kvar som sjömärke.

Ett batteri anlades redan 1805 på berget vid hamnen. Det finns kvar. Kanonerna är dock icke de ursprungliga. De nuvarande bärgades från sjöbotten för några år sedan.

Chefshus och parloir

Kängsö var från början en kal och ogästvänlig ö. Major Forsell och hans efterföljare samt inte minst läkarna lade ned stort arbete på trädgård och park och skapade det idylliska område utan motsvarighet i denna skärgård, som ligger bakom anläggningens strama rad av byggnader.

I trädgården ligger Kängsös äldsta byggnad, den lilla vackra tunnbindarverkstaden. Den byggdes 1800 och användes provisoriskt som pestsjukhus innan anstalten blev färdig.

I parken finns en grav. Där vilar Olof Ericsson, fader till de berömda bröderna Nils och John Ericsson. Olof Ericsson var verkmästare vid byggnationen och dog 1818. Till minne reste Göteborgs Arbetarförening 1889 en stor granitvård intill graven.

I en av öns vackraste dalsänkor anlades en kyrkogård. Den invigdes 1840. Åtskilliga av de personer, som verkat och bott på Käsö - män, kvinnor och barn - vilar där.

Intensiteten i verksamheten på Käsö karantänstation var växlande. Höjdpunkten nåddes under 1830-talet, då koleran rasade i Europa. Så t ex ankom 1832 omkring 450 fartyg till anstalten. I slutet av 1800-talet förflöt åtskilliga år utan att något fartyg besökte Käsö. Anstaltens siste chef och läkare, dr Gustaf Hjortsberg, avgick 1922. 1934 övertog försvaret förvaltningen och anläggningen underställdes kommandanten i Älfsborgs fästning.

K ä n s ö s o m k u s t a r t i l l e r i e t s y t t e r f ö r l ä g g n i n g .

Käsö - dess mark och byggnader - förvaltas idag av försvarsområdesbefälhavaren/kustartilleriförsvarschefen i Göteborg.

Karantänsbyggnaderna är byggnadsminnesmärken. Deras yttre får inte förändras. Inte heller får förändringar göras i parloirens inre. 1936 meddelades förbud mot olovligt beträdande av Käsö för att skydda park, kyrkogård och öns i övrigt delvis egenartade flora.

Dessa förhållanden har på ett utmärkt sätt kunnat förenas med de krav, som en ytterförläggning ställer. Karantänsanstalten har med bibehållet yttre skick blivit en effektiv utbildningsanstalt. Sålunda undergår kustartilleriets blivande fast anställda och värnpliktiga befäl en del av sin utbildning här. Minutläggningsdivisionen vid KA 4 bedriver mycket stor del av sin utbildning på Käsö med omgivande farvatten. Krigsförband inkallade till repetitionsövning fullgör regelbundet tjänstgöring på ön. Varje sommar samlas här ungdomar till lägerkurs.

Anstaltens byggnader utnyttjas nu på följande sätt:

Chefshuset är fortfarande chefshus med förläggning för skol- eller förbandschef, officersmäss och expedition.

Huset invid batteriet på berget (f d bostadshus åt vissa anställda vid karantänsanstalten) är underofficersmäss. Härifrån har man en betagande utsikt över havet.

Rydellska huset, f d värdshuset, innehåller moderna övningsanläggningar för stridsledning, underrättelse-, sambands- och stabstjänst.

Magasin nr 1 innehåller förläggningar och en stor lektionssal. Magasin nr 2 är förläggningens kök och matsal. F d pestsjukhuset är förläggning och mäss för underbefäl. Den Dubbska förtänksamheten med små sjukrum har kommit väl till pass. Observationssjukhuset innehåller marketenteri och förläggning. Tunnbindarverkstaden är kadettmäss.

1967 började en omfattande restaurering av byggnaderna. Officersmässen (chefshuset), underofficersmässen, parloiren och Rydellska huset är klara under eftersommaren 1968. Övriga byggnader återstår. Arbete-
na beräknas vara avslutade 1970. Restaureringen är tidsödande. Den måste utföras med stor varsamhet. Arbetena sker i försvarsområdets/
kustartilleriförsvarets regi med bistånd av Kungl Arbetsmarknadsstyrelsen och Kungl Fortifikationsförvaltningen.

Känsö med dess unika byggnader och särpräglade natur har bevarats åt eftervärden. Anläggningarna är dock inga döda museiföremål utan i hög grad levande. Som kustartilleriförläggning och utbildningsanstalt fyller Känsö alltså en betydelsefull uppgift.

KÄNSÖ SOM FÖRLÄGGNINGSPLATS

Minnesbilder nedtecknade av några kustartillerister

M a j o r A l b e r t G y l l e n c r e u t z :

Byggnadsplanerna för Kängsö karantänsstation voro liksom Nya Varvets signerade av överintendenten Fredric Magnus Piper. Han hade som biträdande arkitekt Fredrik Blom, med tiden överste vid Flottans mekaniska corps, och en av 1800-talets bästa arkitekter. Blom har bl a ritat Hästgardeskasernen vid Storgatan i Stockholm (nuvarande Statens historiska museum), Rosenholms Slott (på Djurgården), samtliga byggnader på Skeppsholmen och Galärvarvet i Stockholm, byggnaderna på Nya Varvet samt Carl Johans kyrka. Nog har chefshuset och parloiren i sin stränga klassiska stil något av den Blomska andan.

Flera originella män har varit chefer för Kängsö karantänsstation. 1885 avgick den siste militäre karantänschefen. Nu skulle chefsskapet sammanslås med befattningen som fiskeriintendent vid Västra distriktet. Den förste av dessa chefer var Gerhard von Yhlen, jur och fil kand. En ganska märklig man. Initiativtagare till studentmössan, deltagare i Nordenskiöld's Vegaexpedition och stor forskare om sillens vandringar.

Hans efterträdare Axel Ljungman, fil dr hade helt andra vetenskapliga åsikter än von Yhlen och det utspann sig ett vetenskapligt gruff ända upp till Vetenskapsakademien, där Ljungman kallade von Yhlen för von Lygens, som ej var sämre och skällde Ljungman för Ljugman. Gerhard von Yhlen dog 1902 och begravs på Kängsö.

Kängsös siste chef var karantänsläkaren Gustaf Hjortsberg, som samtidigt var extra provinsialläkare i Öckerö distrikt. Hjortsberg var en stor hedersman och avhållen av hela skärgården. Under en provskjutning av 24 cm kanon var jag kommenderad till Kängsö att vinkla in nedslagen. Hjortsberg kom upp till mig och tittade på de få skotten. Medan jag sedan väntade på båten blev jag bjuden på lunch och som han varit kamrat med min far, hade han mycket att tala om livet i Uppsala och Göteborg. Efter hans pensionering 1922 träffades vi ibland.

På Landsarkivet i Göteborg förvaras Kängsö gästbok, inbunden i kalvskinn, ur vilken jag tar mig friheten att citera några versera detaljer.

Gustaf Hjortsbergs avskedsord:

"Stor är min sorg och saknad, då jag nu lämnar denna för mig så kär-
vordna Ö. Men större är min tacksamhet för allt det goda, som under
min 27-åriga verksamhet i denna skärgård kommit mig till del".

För att få ett billigt sommarnöje för sig och sin familj tog konsul
S.A. Svallander plats under en del år som redogörare på Känsö och med
familjen medföljde Viktor Rydberg som informator för sonen. Här fick
han sin första kontakt med havet och enligt Carl Warburg inspiratio-
nen till "Fribrytaren på Östersjön" och "Den flygande holländaren".

"och väktaren på Vinga fyr
han vet vem seglarn är
som svävar fram, där brottsjön yr
bland mångbeglänska skär."
(Slutstrofen i Den flygande holländaren)

I Gästboken har han skrivit följande dikt:

"Våg, som här vid mina fötter svallar
Bildn av ett mänskoliv Du är
Stormen vräker Dig bland nakna hallar
Du får följa vart hans röst Dig kallar
han Dig födde och han Dig förtär
Och när utan mål Du länge farit
rytande men lika maktlös slav
tills Du bruten sjunker i Din grav.
Vem kan spana vart Du farit
Samma öde han som Du fått vandra
Följes evigt utav nya andra."

Bland förnämneteter som antecknat sig i Gästboken märks Oskar Fredrik
(Oscar II dock utan verser, men med uppvaktning: W Haffner, W. Cynther,
G. von Rosen, R. von Rosen) den 19/8 1843.

Major Forsells efterträdare major Hallström måtte haft det hett om
öronen, ty han skaldar den 26/9 1842:

"Solstrålarna trängda tillhopa av vattnet en eldstod berett och fiskar-
na flämta och ropa: Fy fan här börjar bli hett."

K a p t e n K n u t H a m i l t o n :

Under trettioalet var Kängsö bas och ständigt utflyktsmål för frivilliga motorbåtsflotttiljen, som så småningom blev sjövärnskåren. Då kriget utbröt 1939 förlades mycket folk till ön. Där låg ett landstormskompani, personal ur dåvarande frivilliga motorbåtsflotttiljen samt en mängd kustartillerister. Ön var ganska förfallen och alla trädgårdar helt igenvuxna. Då minutläggningsavdelningen med kapten Stellan Wulf som chef förlades till ön, började en ny period. Wulf blev förläggningsschef och hade ständigt folk igång med röjningsarbeten. På den tiden hade man en häst på ön. Hästen traskade omkring och drog vattentunnor. Vattenfrågan var löst på så vis att man hämtade vatten ur olika brunnar och fyllde cisterner och baljor lite överallt.

1940 började Kängsö bli bas för utbildningen. Vintern 1942-43 var jag förlagd till ön och minns då mest av allt den stora trängseln, som rådde överallt. Jag tror att omkring 400 man var förlagda till ön. Man bodde 40 man i varje logement och 60 på vinden. Uppvärmning skedde med stora kaminer som brunno natt och dag. I officersmassen bodde omkring 20 off. Det var ganska trevligt vid middagsmålet då var och en hade med sig sin karbidlykta och ställde den på bordet. När man gick till sängs tog man lyktan med sig och då man skulle sova ställde man ut den i korridoren. Lukten av karbid fanns överallt.

Som jag nämnde var det trångt på ön. Jag minns hur jag som fänrik fick exercera 80 man i parken. Det var en ganska stor övningsavdelning och det var nästan omöjligt att överblicka den. Men viljan var god på båda sidor.

Somrarna 43-45 var minörerna förlagda till ön och jag tjänstgjorde som instruktionsofficer. Det var trevliga år. På onsdagarna hade vi dans. Dansbanan hade från början stått på en annan ö. Vi lyfte hela banan i sjön och bogserade den till Kängsö med HMS Mul 6. Det var en vacker syn. För att få flickor till dansen satte vi upp anslag på öarna och sedan hämtade vi dem med roddslupar. Det var lätt att få folk att ro när det gällde hämtningen, svårare var det att få folk till återfärden.

Fl a g g f u r i r B r o r K l e i s t :

Den 9. april 1940. Jag hade order att inställa mig på en ö, som hette Kängsö och som enligt sjökortet skulle ligga i Göteborgs södra skärgård. Kriget mellan Norge och Tyskland hade utbrutit. Vi som åkte ut denna morgon kände att vi nu kom närmare allvaret. Kängsö, ön där vi skulle gå iland, såg verkligen dystert och ointressant ut. De gamla byggnaderna såg föga inbjudande ut. Fukt, smuts och allsköns bråte hjälpte till att ge ett obehagligt intryck. På kvällen vid ett uppehåll i tjänstgöringen tog jag en promenad för att dels se på sjökri- get, som rasade alldeles utanför, dels gå på upptäcksfärd på ön. Mot slutet av denna promenad kom jag till den gamla kyrkogården. Det var en underlig syn att se dessa gravvårdar över människor som haft sin dagliga gärning här på ön och till sist genom sjukdom eller på annat sätt fått vilorum här mellan bergen. De hade säkerligen gjort sin plikt. Efter besöket bland gravvårdarna satte jag mig på berget och filosoferade. Den ro och den tillfredsställelse jag kände hör endast kyrkogården på Kängsö till. Denna plats utnämnde jag då till den vackraste på Kängsö.

1946 återkom jag till Kängsö. Vissa utbildningsenheter ur KA 4 förlades dit. Ön genomströvades flerfaldiga gånger och då upptäcktes flera vackra platser som människor skapat eller kanske ändå mera de platser som naturen genom årtionde återerövat. Kyrkogården hade röjts upp, dock mycket varsamt, så att idyllen fanns kvar.

1956 återkom jag ånyo till Kängsö som uppbördsman för skolförband. En renovering av byggnaderna hade då gjorts eller var under utförande. Dessa hade då fått en mera vänlig karaktär. Eftersom byggnaderna och öns historia behandlas i annat sammanhang, skall inte jag återge detta. Jag vill dock framhålla de byggnader som jag anser vara särskilt angelägna att vårda. Det är som nr 1 "Parloiren". Denna byggnad minner så mycket om glädje, sorg och tårar. Som nr 2 vill jag framhålla den lilla vackra "Bagarstugan" eller "Tunnbindarverkstaden" i trädgården. Som nr 3 vill jag ha "Lusthuset" i parken. Den vackraste platsen är fortfarande kyrkogården.

Vi befäl på KA 4 uppskattar att få vår tjänstgöring förlagd till Kängsö särskilt under sommaren. De vpl uppskattar inte alltid Kängsö vid tiden

för deras första tjänstgöring. Efter slutad utbildning tänker dock många på den tid, då de efter en kanske hård tjänstgöringsdag, kunde ta av sig uniformen och nästan från logementet svalka sig i havet. Det har mången omvittnat för mig.

F ö r v a l t a r e H e g a r d P e t t e r s s o n :

Året var 1942. I början av maj ägde utflyttningen av stamskolor och åldersklassen till skärgården rum.

För signalister, minörer och lätta artillerister skulle begreppen Älvsborgsskolan, Negerbyn, Nya Varvet, Gröna Vallén o s v utbytas mot Känsö. Här skulle en massa människor beredas plats. Signalister och minörer blev anvisade vinden ovanför matsalen som förläggning. Matsalsvinden, som den kallades, var ett enda stort oinrett utrymme. Underbefälet skulle också dväljas i denna atmosfär. Det utgjorde inget större problem. De flesta var vana vid ännu mera spartanska förläggningförhållanden såsom medlemmar i den svenska neutralitetsvakten på Sveriges östra kust.

Vi ville emellertid vara litet åtskiljda från de övriga. Därför avbal-kades ett utrymme längst åt vänster. Som väggar användes gamla dörrar, lämmar och i övrigt vad man kunde komma över. För ingången hängdes en filt. Vi hade åstadkommit en isolering, dock icke ljudlig, ifrån de övriga, som var nyttig och nödvändig för vår dagliga tjänst.

Det fanns inte några långhåriga soldater det året utom en. Denne soldat fick order att till en viss tid klippa sig. Han gjorde inte som han blev tillsagd. Vad han angav för skäl, kommer jag inte nu ihåg. Han fick istället en ny order att infinna sig på vårt underbefälsrum en viss tid på kvällen. Samma inställelsetid och plats fick en annan soldat. Den sistnämnde soldaten var frisör och fick också besked om att medföra hårklippningsattiraljer. Båda två anlände på avtalad tid. I mitten av rummet sattes den långhårige. Belysningen var några ficklampor. Klippningen gick friktionsfritt. Den klippte skötte sedan mönstergillt sitt hår.

För övrigt finns mycket att berätta om tillvaron på Känsö. Angenäma och mindre angenäma minnen. Till de angenäma hör strandhuggen på de angränsande öarna, till de mindre angenäma fjorton dagars isolering

för scharlakansfeber.

På den tiden var man för ung för att fästa sig vid naturens skönhet. Nu däremot är jag villig att instämma i Lasse Dahlqvists vackra visa om skärgården. Där heter det i refrängen: "Sköljda av tusende sjöar ligger ett pärlband av öar."

I det pärlbandet än Känsö den vackraste pärlan.

M a j o r C l a e s S p r a k a r n :

Varje soldat bör utbildas i den terräng och miljö där han skall strida. Kustartilleristen är skärgårdssoldat och kommer i stor utsträckning att placeras vid krigsförband på öar. Han bör vänja sig vid en viss grad av isolering, ett fåtal förbindelser med hemorten och en stundom karg natur. För de allra flesta är detta något helt nytt, för ett fåtal är den påtvingade isoleringen och den karga naturen en svår omställning från vad de äro vana vid. Känsö har blivit utbildningsplats för att ge en bild av verksamheten och livet under dessa betingelser. Även om inte alla stridsmedel och utbildningsanordningar finns representerade på ön, är den dock så väl belägen att man däri från snabbt och lätt kan nå många lämpliga övningsplatser.

Första gången jag kom till Känsö var våren 1944. Jag hade just lämnat Sjökrigsskolan för att i praktiken omsätta mina kunskaper. Föga kände jag till västkusten och livet på en ö. Med spända förväntningar anträdde jag resan dit och mina förhoppningar om något säreget och vackert blev aldrig svikna. Som en tung kuliss låg alla byggnaderna och Känsö torn framför mig, pampiga men inte direkt välkommande. Jag visste inte då att de avskärmade en idyll som är något av det vackraste i Göteborgs skärgård. Känsö visar sig över huvud taget avvisande från vilket håll man än närmar sig.

Denna vårmånad innebar upptäckt av en västkustö. Det var fascinerande att från Känsö torn se solen försvinna bakom Vinga eller att under hårda stormar se de upprörda vågorna vräka sig mot klipporna. De låga buskarna kröpo över marken, avpassade för en hård och karg tillvaro.

En sommardag med bleke såg jag stora flockar ejderhannar simma omkring, eller, senare på våren, hur ejdrarna låg parvis runt stranden, hanen i sin praktdräkt med grön kindfläck, honan i enkelt brun skrud. Trut och mås kom från sina västliga fångstvatten och slog sig till ro för natten på klipporna.

Men kärvheten var inte Kängö särmärke. Idyllen fanns i lä bakom bergskammarna och det var den som gav det bestående intrycket. I parken där klibbalen dominerade men var lagom uppblandad med de flesta av våra lövträd, var marken den vitaste matta av vitsippor, och konvaljens knoppar lät mig ana att den väntade på sin tid. I tur att komma var också majnycklar och prästkragar. Dessa var de artrikaste av vårens och försommarens blommor, som anlät eller lät meddela sin ankomst och som sätter sin prägel på Kängö dalar och läplatser.

Sedan den våren har jag årligen tjänstgjort på Kängö. Ibland har det bara varit någon sommarvecka, ibland mest hela året. Minnena från den första tiden är ännu bestående och med glädje konstaterar jag att natur och byggnader är nästan helt orörda. Pietetsfullt har de 150-åriga byggnadernas yttre bevarats och konserverats som anstår ett byggnadsminnesmärke.

Standardförbättringarna har gjort Kängö mer trivsamt. Det framgår också klart att de senaste åldersklasserna minns tiden på Kängö som en annorlunda men nyttig och trevlig period, som de inte vill ha ogjord.

Tunnbindarverkstaden

UNGDOMSUTBILDNING PÅ KÄNSÖ

Göteborgs Kustartilleriförenings ungdomsavdelning (UKA 4) har sedan 1948 bedrivit lägerkurser på Känsö. Dessa kurser äger rum under två veckor i juli månad och brukar samla ett 70-tal deltagare från i stort sett hela landet. Åldern varierar från 15-19 år.

Meningen med dessa kurser är att ge pojkarna en meningsfylld fritidssysselsättning, att förbereda dem för sin värnpliktsutbildning samt att ge dem en orientering om militäryrket. Utbildningen anordnas av CKA 4 och leds av befäl från KA 4. Eleverna fördelas i:

Allmän kurs: Elever som deltagar första gången.
Specialkurs: Elever som genomgått allmän kurs.
Instruktörskurs: Elever som genomgått specialkurs samt elever som genomgått instruktörskurs, som antingen tjänstgör som biträdande instruktörer eller genomgår särskild kurs.

Utbildningen omfattar försvarskunskap, skjutning, signaltjänst, orientering, båtjänst, sjukvårdstjänst och idrott.

Av naturliga skäl kommer båtjänsten att upptaga en stor del av programmet. För allmänna kursen mest rodd och segling, för specialkursen segling och tjänst som gast i motorbåt samt för instruktörskursen utbildning till båtchef i 300-båt. De av pojkarna, som vid prov visar att de besitter tillräckliga kunskaper, erhåller militärt förarbevis på 300-båt. För att ge biträdande instruktörerna en påbyggnad påbörjas med dessa körning med A-slug.

I idrott ingår bl a simning och livräddning samt fotboll. Fotboll spelas som en serie med lag från de olika avdelningarna samt befälet. Eftersom eleverna är i den mest aktiva åldern måste programmet upptaga så stor del av dygnets timmar som möjligt. Även lördagar och söndagar pågår övningar dock inte så intensivt som övriga dagar.

En lördag inbjuds föräldrar och övriga anförvanter att besöka lägret. Programmet för denna besöksdag varierar från korum till uppvisning i båtjänst och övriga ämnen. Säkert tycker pojkarna det liknar examen

och mångt moders- och fadershjärta klappar stolt, när "min" pojke ror, seglar eller kör motorbåt inför en entusiastisk publik. Under ett par dygn i sista veckan får eleverna leva friluftsliv. De olika kurserna förflyttar sig i roddbåtar, segelbåtar eller motorbåtar till olika platser, övernattar i tält och ombord, lagar sin mat själva samt lär sig att klara sig under litet fältmässiga förhållanden.

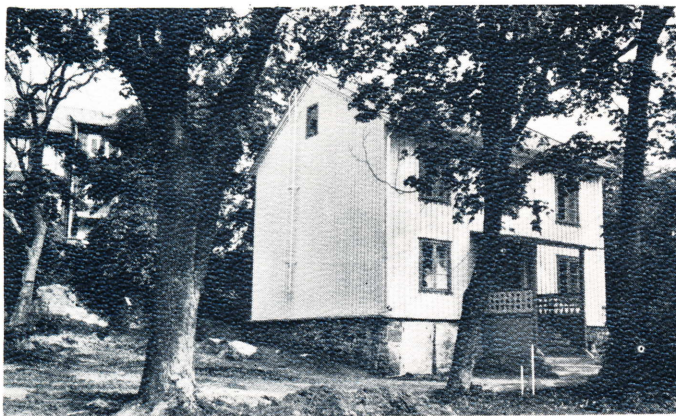
Det är klart att eleverna återvänder till Känsö från denna tillämpningsövning med många nya erfarenheter och maten i matsalen smakar ännu bättre än tidigare, bastubadet känns skönt och sängen är ljuvlig, men dessa dygn är det "stora" äventyret och som ledare anser jag den övningen vara mycket värdefull.

De sista dagarna användes till prov och tävlingar samt en lägerafton, där flickor inbjöds till dans.

Efter att i nära tio år ha deltagit som ledare för denna utbildning kan jag vitsorda, att Känsö är en idealisk plats för detta ändamål. Hamnen och Känsöbassängen är väl skyddade, så man kan i de flesta väder bedriva övningar i och på vattnet. Byggnaderna är bra som förläggning och ön är tillräckligt stor och har en omväxlande natur för att förekommande övningar skall kunna bedrivas.

Detta gör att det är en allmän förhoppning, att ungdomsutbildningen även i framtiden får fortsätta på Känsö.

Förvaltare Gustav Lundberg.

Rydellskahuset

KÄNSÖ FLORA

Under knappa 14 dagar i juli månad 1966 hade jag förmånen att få besöka Känsö. Avsikten med besöket var att inventera öns flora. Den erfarna botanisten vet emellertid, att en undersökning under så kort tidsrymd och begränsad till en årstid, icke på något sätt kan bli fullständig.

Innan inventeringen påbörjades, hade jag fått tillfälle att ta del av den skrivelse, som prefekten vid Botaniska trädgården i Göteborg, professor Carl Skottsberg den 17 maj 1934 hade avgivit till Kungliga Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté. Avsikten med denna skrivelse var att få Känsö fridlyst, bl.a. just för öns egenartade flora. Det var för mig synnerligen värdefullt och intressant, att med utgångspunkt från professor Skottsbergs iakttagelser, nu undersöka, om floran, trots fridlysning, hade förändrats under de dryga 30 år, som förflutit sedan undersökningen gjordes.

Att floran undergått förändringar under denna tid kunde konstateras. Ett växtsamhälle är i regel aldrig oföränderligt utan där förekommer större eller mindre växlingar både i individ- och artantal. En del arter försvinner och andra tillkommer under årens lopp. Så har också skett på Känsö.

Martornan, vilken redan av Skottsberg förmodades bli allt sällsyntare, kunde ej återfinnas på ön. Fick också av en person, som var väl förtrogen med ön, uppgift på att den helt hade försvunnit. Inte heller glansnävan, vitfrylen, saltstarren, sodaörten och sumparven kunde återfinnas, vilket emellertid ej nödvändigtvis måste betyda att arterna hade försvunnit.

Flera av de vårväxter, som Skottsberg nämner, hade jag på grund av årstiden ej möjlighet att undersöka. De hade med sina ovanjordiska delar redan försvunnit.

Pimpinellen, vilken Skottsberg hade funnit på kyrkogården, är tydligen nu på utgående. Några blommande exemplar kunde ej påträffas, endast ett par plantor med svagt utvecklade blad är tydligen allt, vad som nu

återstår av denna sällsynta växt.

Professor Skottsberg nämner också den ovanliga rika förekomsten av ormtunga. Två lokaler med ganska riklig förekomst av denna ovanliga och egendomligt byggda ormbunke hittades på ön.

Den vilda murgrönan finnes kvar, likaså strandflokkan och kärrtöreln. Den sistnämnda förekommer dock ej i någon större mängd. Strandkålen är på västsidan av ön mycket vanlig och hade utvecklaf utomordentligt stora och vackra plantor.

Den växt, som framför allt föranledde professor Skottsberg till att begära fridlysning av Kängö, var marrispén. Om denna blomma skriver Skottsberg, att "den nu frodas på en yta av flera kvm". I jämförelse med vad Skottsberg skriver, vågar jag uppskatta det största beståndet till c:a 10 kvm yta. Dessutom förekommer nu växten på ett flertal olika lokaler runt ön med högst varierande individantal. Det synes alltså som om marrispén har ökat i mängd sedan den sista undersökningen.

Marrispéns blomningstid inträffade just under den tid, jag vistades på ön och för en botanist var det en särskild betagande syn att se denna i svensk flora så ytterst sällsynta växt i så rik och intensiv blomning. Ett hav av lysande, ljusviolett färg - en färg, som för övrigt är sällsynt bland svenska växter. Jag är övertygad om, att om Kängö inte hade varit fridlyst, så hade med all säkerhet denna Limonium-lokal nu inte funnits kvar.

Som nya arter för Kängö får väl de påträffade exemplaren av strandärenpris och stor kustruta betraktas. Båda arterna får anses som sällsynta. Av den förstnämnda kunde fem exemplar inräknas, av den sistnämnda endast två.

Kängö flora bär tydliga spår av mänsklig påverkan, vilket också Skottsberg påpekar. Främmande arter har av Karantänsstationens personal inplanerats och den del av dessa har tydligen hävdats sig väl i konkurrensen med den ursprungliga vegetationen. Dit hör såpejlikan, brandliljan, en obestämd iris-art och en del ädla lövträd, såsom hästkastanj, lind och asklönn. En annan förvildad art, vars närvaro är svårare att för-

klara, är de på sina ställen stora och vackra bestånden av vresros, vilka blommande i varierande färger från mörkt violett-rött till renaste vitt. Även förvildad bergtall finnes på ett par ställen. Dessa båda arter har måhända genom frö, som flutit med havsvattnet, kommit från Danmark, där de allmänt planteras såsom skyddande strandvegetation för att binda sanddynerna.

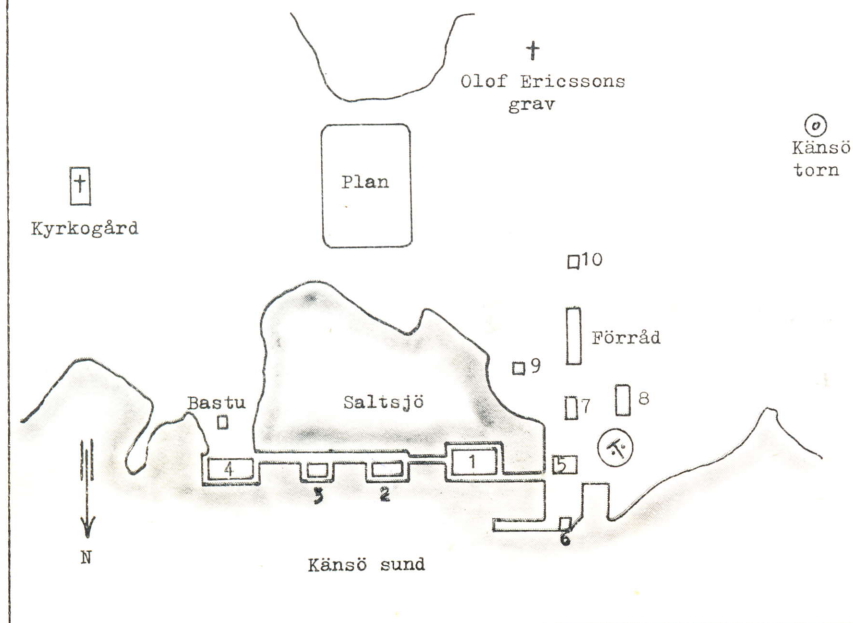
Slutligen kan nämnas, att ett enda exemplar av den sällsynta sirkulan hittades nere vid "hamnen". Denna växt är en typisk ruderatväxt, d v s den växer mer eller mindre tillfälligt upp ur sådant material, som är främmande för den ursprungliga miljön. Just vid "hamnen" har under senare tid gjorts utfyllningar med sand och grus, hämtat från annat håll.

Kyrkoadjunkt John Eriksson

Skiss över
byggnader och anläggningar på Kängö

Nr	Byggnadernas användning	
	som karantänsanläggning	nu
1	Magasin nr 1 (rökning av varor)	Förläggning, lektionssal
2	Pestsjukhus	Underbefälsförläggning och mäss
3	Observationssjukhus	Marketenteri, förläggning
4	Magasin nr 2 (rökning av varor)	Kök, matsal
5	Chefshus	Officersmäss, exp
6	Parloir	Byggnadsminnesmärke
7	Värdshus ("Rydellska huset")	Utbildningslokaler
8	Bostadshus	Underofficersmäss
9	Prov. pestsjukhus (bageri)	Kadettmäss
10	Källare (av gråsten)	Förråd